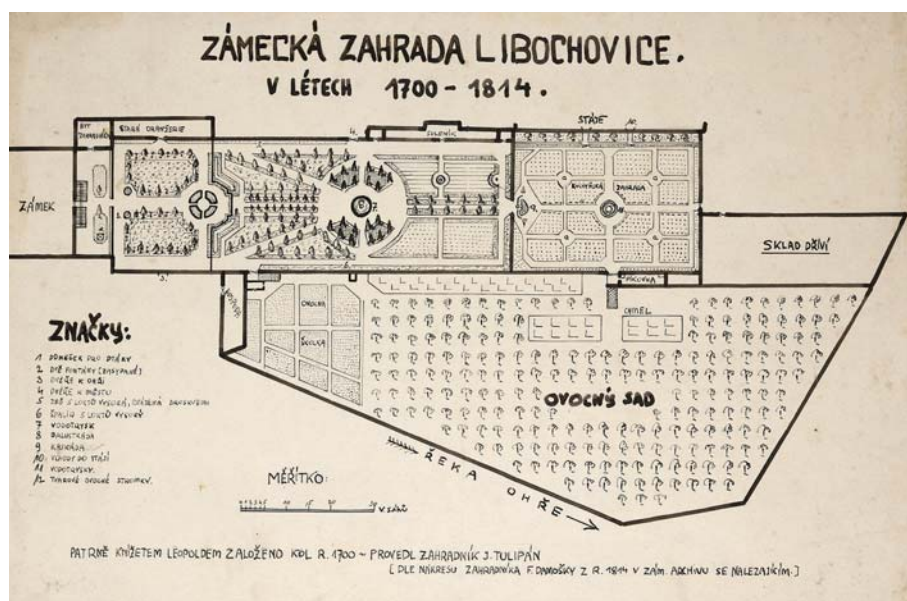

Historický vývoj, architekti a vrchní zahradníci libochovické zámecké zahrady v 19. století

Jaromír TLUSTÝ

ANOTACE: 19. století znamenalo v historii zámecké zahrady zámku Libochovice dobu přechodu od barokní podoby přes krajinné úpravy k částečnému návratu části parku do podoby novobarokní. Mnohé ze změn byly dílem architektů, jehož realizaci ovšem prováděli zahradníci. Zahradníci však často byli i tvůrčími osobnostmi schopnými samostatné projekční činnosti. Bylo tomu tak i u šesti vrchních zámeckých zahradníků působících v libochovickém zámeckém parku v letech 1808–1917.

Každá zahrada, nejen zámecká, má a měla jak své zakladatele – stavebníka, architekta –, tak i ty, kdo se starali a starají o její existenci, tedy vrchního zahradníka a jemu podřízené zahradníky, učně, nádeníky, vodáky a osoby řady dalších profesí. U mnohých zahrad se jejich jména v průběhu desítek a stovek let vytratila, byla zapomenuta. I tak to byli oni, kdo do každé zahrady přinesli něco ze svého osudu, životních zkušeností a umu, a jejich jména bychom si měli připomínat.

Díky archivní práci Eduarda Fialy,¹ publikační činnosti Antonína Jandy² a Josefa Rubliče³ i archivním rešeršim Pavla Zahradníka⁴ lze jednak sestavit posloupnost vrchních zahradníků libochovického zámeckého parku, nastínit jejich profesní i soukromý život v Libochovicích, ale také popsat historii zámecké zahrady od roku 1685 až po rok 1917. Takto lze v archivních materiálech sledovat po dobu 232 let ne-

přetržitou řadu dvanácti vrchních zámeckých zahradníků. Tento příspěvek však věnuje pozornost především těm, kteří působili v Libochovicích v 19. století.

■ Poznámky

1 Eduard Fiala (1855–1924), zahradní inženýr, stavitel, numismatik, archivář. Na začátku 20. století prostudoval, seřadil a pořídil opisy písemností zámeckého libochovického archivu. I díky tomu je libochovický zámecký archiv dodnes zachován a přístupný. Viz Státní oblastní archiv Litoměřice (dále jen SOA), fond Velkostatek Libochovice (dále jen Vs Libochovice).

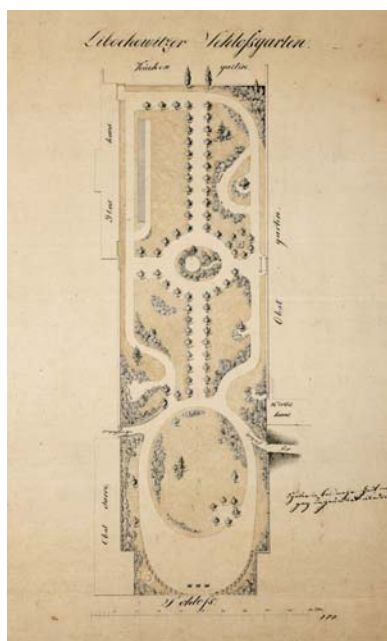
2 Antonín Janda (1849–1932), učitel, archivář a zakladatel muzea v Budyni nad Ohří. Napsal několik knih o historii Budyně a okolních vesnic. Samotné libochovické zámecké zahradě se nevěnoval, avšak jeho výpisků o ní při své práci využil Josef Rublič.

3 Josef Rublič (1877–1953), od roku 1902 zahradník

Obr. 1. V. Pavlík, *Rekonstrukce podoby zámecké zahrady v Libochovicích v letech 1700–1814 vytvořená podle plánu zahradníka Františka Damasky z roku 1814, kolem 1920. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.*

libochovického zámku. Od roku 1918 inspektor zahrad a ovocnictví panství Jana Josefa hraběte Herbersteina. Na základě vlastního bádání v zámeckém archivu a poznámek E. Fialy a A. Jandy napsal několik textů o historii libochovického zámeckého parku otištěných časopisecky ve druhé čtvrtině 20. století. V roce 1922 napsal zásadní, doposud nepublikované dílo *Děje zámecké zahrady v Libochovicích, ovocnictví, vinařství a včelařství panství Libochovice – Budyně*.

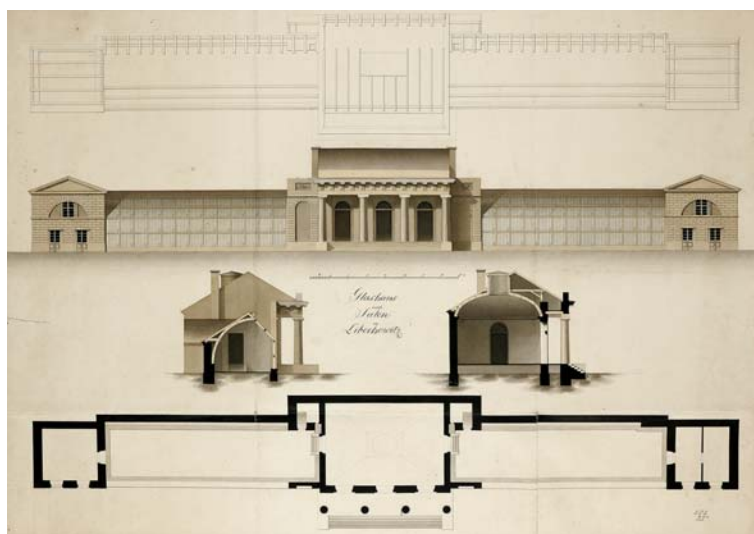
4 Pavel Zahradník, *Libochovice zámek: Dějiny objektu*, b. m. [nepublikovaný rukopis stavebněhistorického průzkumu].

2

Obr. 2. Johann Philipp Joendl, Plán zámecké zahrady v Libochovicích, 1835. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.

Obr. 3. Johann Philipp Joendl, Plány skleníku se salómem, příklad jednoho z Joendlových nerealizovaných plánů stavby nového skleníku v zámecké zahradě v Libochovicích, 1825. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.

3

První zmínky o zámecké zahradě libochovického zámku jsou z roku 1675, kdy urbenní registra libochovického panství zmiňuje kořenitou zahradu.⁵ Strohá zpráva neuvádí podrobnosti o zahradě ani jméno zahradníka.

Prvním zahradníkem zámku v Libochovicích, jehož jméno přináší archivní listiny, byl Jan Tulipán,⁶ od roku 1685 tvůrce raně barokní zahrady libochovického zámku.

J. Tulipán spolu s architektem Antoniem Portou⁷ vytvořili na zakázku majitele zámku Gundakara knížete Dietrichsteina (1623–1690) východně od zámku zámeckou zahradu sestávající z okrasné části (libosad), sadu a kuchyňské zahrady.⁸

Prvním vrchním zahradníkem 19. století byl František Damaska (1759–1840).

Roku 1807 zdědil libochovické panství František Josef kníže Dietrichstein (1767–1854). Jednou ze změn, kterou do Libochovic přinesl, byla snaha přeměnit zámeckou zahradu na přírodně krajinářský park. Vzorem se mu staly anglické parky poznávané během několika pobytů na britských ostrovech.

Tehdy ještě geometricky řešený prostor, vycházející z podoby z konce 17. století, měl právě F. Damaska přetvořit podle dobových módních trendů.

Prvním a posledním zahradnickovým počinem bylo v září roku 1808 vytvoření plánů a rozpočtu těchto úprav. V prosinci byl dotazován, zda rekonstrukci zahrady zrealizuje. Jeho odpověď byla bez bližších podrobností negativní.⁹ Přesto kníže Dietrichstein nařídil, aby potřebné práce zahájil ihned na jaře roku 1809.¹⁰

V archivních materiálech nelze dohledat, proč k úpravám zámecké zahrady nedošlo ani tehdy. Že však neproběhla, dokládá zpráva z roku 1814, kdy inspektor libochovického panství Jan K. Wenig (?–1817) předložil knížeti Dietrichsteinovi čtyři plány na rekonstrukci stávající zámecké zahrady a její přeměny na anglický park.¹¹ Ani tyto plány však realizovány nebyly.

František Josef kníže Dietrichstein (1767–1854), který na svých panstvích velmi dbal o ovocnictví, roku 1821 F. Damasku obvinil, že tento obor v Libochovicích zanedbává, a přeložil jej na své další panství Nepomyšl (okr. Louny). V novém místě Damaska působil až do své smrti v roce 1840. Poté tamní zahradnictví smrzl jeho syn Antonín.

Novým vrchním zámeckým zahradníkem se v roce 1821 stal Čeněk Seigerschmidt (1783–1830). Do Libochovic byl přefazován právě z Nepomyšle.¹² Hned po svém příchodu byl pověřen přeměnou zámecké zahrady v anglický park;¹³ nikoli však podle svých plánů, jak tomu bylo u jeho předchůdce. I když se projektová dokumentace nedochovala, lze předpokládat na základě zmínek v mladších písemnostech,¹⁴ že autorem návrhu nového přírodně

krajinářského parku byl architekt a stavitel Johann Philipp Joendl (1782–1870). V letech 1822 a 1823 byly podle Joendlova návrhu ve stávající zámecké zahradě strženy ohradní zdi, demontovány a odvezeny části balustrády i další kamenné prvky. Část zahrady byla zplanýrována a nově osázena.¹⁵ Vše se dělo pod dohledem zahradníka Č. Seigerschmida a zednického mistra Václava Knorra.¹⁶

Z dostupných pramenů není možné doložit, zda v té době byl v zahradě vybudován také nový skleník podle Joendlových plánů. Vše nasvědčuje tomu, že nikoli, přestože Joendl knížeti předložil několik návrhů na stavbu skleníku.

■ Poznámky

5 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, urbenní registra panství libochovského z r. 1675, s. 36.

6 Dosavadní literatura nevěnovala osobnosti Jana Tulipána náležitou pozornost. Krom jeho působení v zahradách zámku Čitoliby (okr. Louny, 1683–1689) a Libochovice (1685–1711) není o jeho životě nic jiného známo.

7 Antonio Porta (1631/1632 – po 1702), architekt, stavitel. V letech 1683–1689 autor raně barokní přestavby libochovického zámku.

8 Rublič, Děje (pozn. 3), kapitola Popis tehdejší zahrady (nestránkováno).

9 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 135.

10 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 137.

11 Josef Rublič, *Historie starého libochovického parku*, Praha 1937, s. 8.

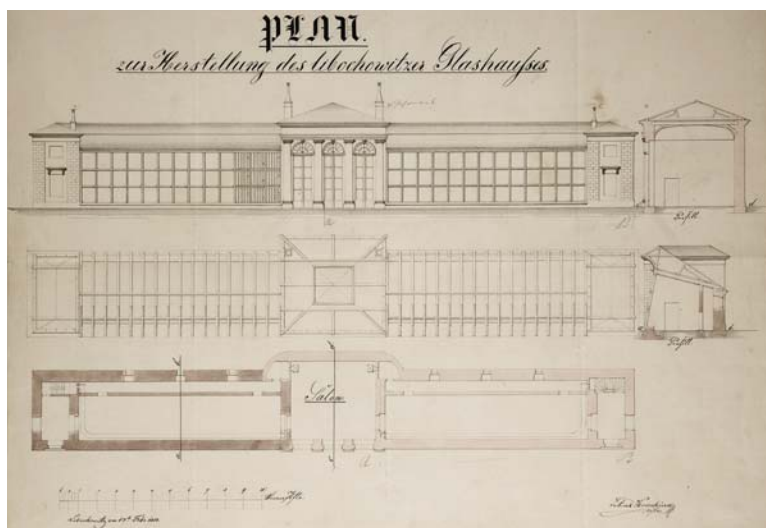
12 Rublič (pozn. 3), kapitola Zahradníci (nestránkováno).

13 Rublič (pozn. 11), s. 8.

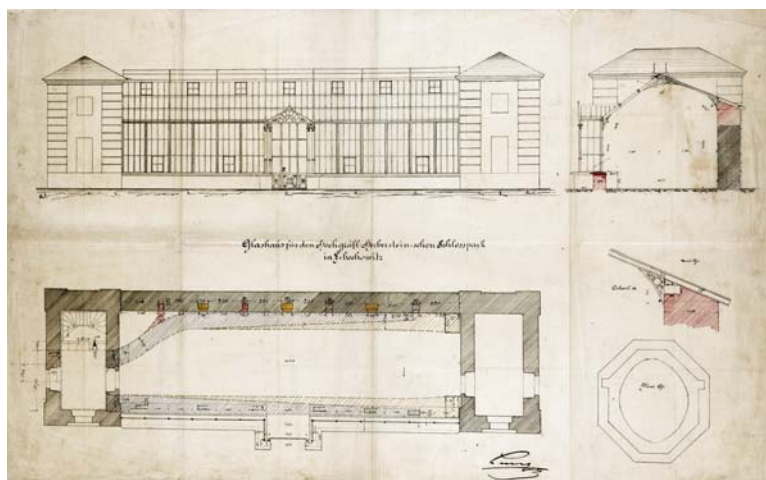
14 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 137.

15 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 137.

16 SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 28.

4

5

Rok po dokončení rekonstrukce zahrady, v roce 1824, byl Č. Seigerschmidt spolu s dalšími dvěma pomocníky nařčen z krádeží ovocných stromků na několika místech libochovického panství. Podezření se nepotvrdilo a on dál zůstal vrchním zahradníkem.

V roce 1830, po smrti Čeňka Seigerschmidta, nastoupil do libochovického zámecké zahrady nový vrchní zahradník Karel Binder (1788–?). K. Binder zastával místo vrchního zámeckého zahradníka účtyhodných 31 let. Roku 1861, kdy odešel na odpočinek, byl znám jako vynikající znalec a pěstitel jirín.¹⁷

V době jeho nástupu byly stávající skleník a fíkovna v zámecké zahradě natolik zchátralé, že již nebylo smysluplné je opravovat. Kníže Dietrichstein rozhodl postavit nové. Dosavadní plány J. P. Joendla¹⁸ nebyly realizovány, především pro velké finanční náklady. Architekt vy-

pracoval projekt a rozpočet znovu. Skleník navrhl menší a méně zdobný. Přes výtky knížete bylo následně přikročeno ke stavbě. Stavbu v dražbě získal a v létě roku 1833 realizoval zednický mistr Josef Kruchina¹⁹ (1776–1844) – pozdější tchán zahradníka Karla Bindera. Ten se v roce 1853 oženil s jeho dcerou Antonií.

Další Josefův potomek, Tobiáš Kruchina (1812–1887), bratr Antonie, tedy švagr zahradníka Karla Bindera, působil ve službách Dietrichsteinů mezi lety 1833 a 1866. Navrhl či realizoval stavby v panských dvorech (Evaň, Chotěšov, Radovesice) i u samotného libochovického zámku (např. 1864–1866 novou úřednickou budovu).

Nejstarším dokladem činnosti Tobiáše Kruchiny v zámecké zahradě je plán a rozpočet na opravu a rozšíření stávajícího skleníku. Ke stavbě nové části skleníku podle Kruchinova

Obr. 4. Tobiáš Kruchina, plány k obnově skleníku v zámecké zahradě v Libochovicích, 1853. Kníže Dietrichstein projekt zednického mistra Kruchiny neschválil pro jeho „marnotratnost“. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.

Obr. 5. (?) Lang, plány vytvořené při rekonstrukci skleníku v libochovické zámecké zahradě pro horkovzdušné topení firmy L. H. Hauber z Mnichova, 80. léta 19. století. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.

plánu však nedošlo. Jen v roce 1853 opravil stávající budovu. Oproti tomu o čtyři roky později připravil plány a podle nich postavil dva nové skleníky se schodištěm²⁰ ve spodní, jižní části zahrady. Při stavbě bylo použito dveří, kování a skleněných tabulí pocházejících ze Salmovské zahrady v Praze. Tato zahrada na Novém Městě patřila od prvních desetiletí 19. století mezi nejvýznamnější zahrady Evropy, a to až do roku 1847. Po smrti posledního jejího majitele ze starohraběcího rodu Salm-Reifferscheidt-Hainspach, Františka Václava (1780–1847), chátrala a stala se místem, odkud do jiných zahrad putovaly jak části skleníků, tak i rostliny.

Rostliny ze Salmovské zahrady rostly i v libochovickém zámeckém parku. Mezi lety 1853 a 1858 byla stávající zahrada rozšířena a spojena v jeden celek s přírodně krajinářským parkem vzniklým z bažantnice (východně od zahrady). Rozsáhlou přeměnu a rozšíření zahrady navrhl a dozoroval zahradní ředitel Eduarda hraběte Clam-Gallase (1805–1891) Josef Blecha (1816–1895).²¹ Výběr jednoho z předních zahradníků té doby nebyl náhodný. Manželka hraběte Eduarda, Klotylda (1838–1899), pocházela z rodu Dietrichsteinů a tehdejším majitelem libochovického zámku byl Klotyldin otec Josef kníže Dietrichstein (1799–1858).

Dalším významným architektem 19. století podílejícím se v roce 1858 na rekonstrukci libochovického zámeckého parku byl architekt a stavitel, ředitel staveb Kamila knížete Rohana, Josef Pruvot (1806–1883) ze Sychrova. V roce 1858 byl podle jeho projektu vybudován nový bazén.²²

■ Poznámky

¹⁷ Karel Zima, *Dopis z Libochovic nad Ohří, Kwěty*, 1847, č. 71, 15. 6., s. 282, 283.

¹⁸ SOA Litoměřice, Vs Libochovice, plány, desky V.; kart. 138.

¹⁹ Rodina užívala až do roku 1910 přídomek ze Svamberku; tehdy jim byl predikát úředně odebrán.

²⁰ SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 139.

²¹ Josef Rublič, *Zámek a zámecká zahrada v Libochovicích*, Libochovice 1948, s. 14.

²² SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 141.

6

7

Po Karlu Binderovi nastoupil na místo vrchního zahradníka v roce 1861 **Antonín Stelzich**.²³ Oproti svému předchůdci byl v Libochovicích krátce, jen dvanáct let. I tak je dodnes možné setkat se v zámeckém parku s jeho prací.

Prostor bezprostředně přiléhající na severní straně k zámku patřil do roku 1864 městu Libochovice. Toho roku Terezie hraběnka Herbersteinová (1822–1895) pozemek vykoupila a A. Stelzich jej upravil: osadil kaštanovým stromořadím a připojil k stávající zámecké zahradě.²⁴

Období deseti let (1872–1882), kdy v Libochovicích působil další z vrchních zámeckých zahradníků **Václav Josephu** (1847–?), přineslo zámeckému parku značné změny. Roku 1874 V. Josephu vytvořil nové průhledy a cesty ve východní části zámeckého parku, někdejší bažantnici. Návrh a vytýčení průhledů i cest a dohled nad pracemi měl stavitel **Quido Julius Joendl**²⁵ (1828–?), syn již zmíněného architekta Johanna Philippa Joendla. Nově upravený park zahrnul i ostrov sv. Františka, o dva roky předtím vytvořený při povodni řekou Ohří.²⁶

K zámeckým parkům a zahradám v 19. století neodmyslitelně patří a patřily sbírky tropických rostlin v zámeckých sklenících. Oproti jiným místům nejsou doposud k dispozici seznamy rostlin pěstovaných v Libochovicích. Dochovány jsou jen kusé zprávy. Jedna z nich je z roku 1881. Učitelský spolek Budeč z Libochovic pořádal botanický výlet na lokalitu Šebín (les se zříceninou hradu cca 6 km od Libochovic). Na zpáteční cestě výletníci navštívili zámecké skleníky „se zvláštními tropickými rostlinami“.²⁷

Další zpráva popisující pěstování exotických rostlin je podrobnější. Před rokem 1875 byla pro libochovickou zámeckou zahradu zakoupe-

na v německém Erfurtu dvě semena banánovníku *Musa ensete*. Z nich se podařilo vypěstovat jednu životaschopnou rostlinu a tento banánovník byl každoročně v létě vysazován do okrasného záhonu před skleníky. V roce 1880 dosáhl výšky pěti metrů a v posledních dnech roku 1881 dokonce vykvetl. Dobový tisk zdůrazňoval, že se jednalo o čtvrtou kvetoucí rostlinu tohoto druhu v Evropě.²⁸

Skleníky, ve kterém banánovník vykvetl, se dochoval dodnes. Torzovitost plánové dokumentace, absence datace dochovaných plánů a chybějící archivní podklady nedovolují určit datum stavby ani autora projektu. Jisté je, že skleník existoval již před rokem 1882. Z uvedeného roku jsou dochovány plány na jeho modernizaci, respektive na instalaci horkovzdušného topení od firmy L. H. Hauber z Mnichova.²⁹ Horkovzdušné topení nebylo u zahradníků oblíbené, proto je po několika letech provozu (1890) vystřídalo vodní topení instalované strojnickou firmou Štětka z Prahy-Vinohrad.³⁰

Stalo se tak za dalšího vrchního zámeckého zahradníka **Martina Hrbka** (1846–1917), působícího v libochovické zahradě od roku 1883. Tehdy sbírky tropických rostlin zámeckých skleníků rozmnožil o rostliny dovezené z cest majitel libochovického panství Jan Josef hrabě Herberstein (1854–1944). V letech 1879–1929 opakovaně navštívil severní Afriku a Asii. I zde jsou archivy na informace skoupé. Jisté je jen to, že z cest přivezl kakaovníky (ze Srí Lanky)³¹ a také palmy, které měl ve velké oblibě.

Na přání manželky hraběte Jana Josefa Marie Anny (1876–1944) realizoval v roce 1885 zahradník Martin Hrbek velký květinový parter východně od zámku. Vedle zámecké budovy na západě pak téhož roku vybudoval tzv. Nový

Obr. 6. (?) Rabas, Plán zámeckého parku v Libochovicích, 1902. SOA Litoměřice, Velkostatek Libochovice. Foto: SOA Litoměřice, 2016.

Obr. 7. Martin Hrbek (1846–1917), v letech 1883–1917 vrchní zahradník (nadzahradník) libochovického zámku. Snímek uveřejněný v časopisu *České zahradnické listy*, 1908.

park. Výškově rozdělený prostor spojený schodištěm osázel rostlinami dovezenými ze zámku v Budenících (okr. Kladno), sochami a kamennými vázami původem z německého Magdeburgu.³²

■ Poznámky

²³ Životopisná data A. Stelzicha se nepodařilo dohledat. Zahradníci s příjmením Stelzich pracovali v letech 1871 a 1873 v panských zahradách v Libochovicích a nedalekých Poplzcích.

²⁴ Arnošt Kaubek, *Děje města Libochovic nad Ohří s odvoláním na zemské desky a jiné původní prameny*, Litoměřice 1874, s. 369.

²⁵ SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 31.

²⁶ Josef Jan Čapek, *Dějepisný místopis města Libochovic nad Ohří se zvláštním zřetelem k okolí*, Roudnice n. Labem 1878, s. 106.

²⁷ Libochovický Budeč, *Beseda učitelská*, 1881, č. 30, 21. 7., s. 420.

²⁸ Velmi řídký případ, *Vesmír*, 1882, č. 20, 1. 8., s. 239.

²⁹ SOA Litoměřice, Vs Libochovice, kart. 138.

³⁰ Rublič (pozn. 3), kapitola Vodní topení 1890 (neustránkováno).

³¹ Josef Rublič, *Zámecký park v Libochovicích*, *České zahradnické listy*, 1908, č. 18, s. 199, 200.

³² Rublič (pozn. 3), kapitola Nový park (neustránkováno).

8

9

Obr. 8. Jan Chmelař (1849–1933, v letech 1865–1868 byl učedníkem, 1868–1871 zahradníkem v libochovické zámecké zahradě. Rodinná pozůstalost, před rokem 1900.

Obr. 9. Skupina rostlin v zámeckém parku v Libochovicích. Některé z palem dovezl Jan Josef hrabě Herberstein z cest. Pohlednice ze sbírky Josefa Kroba, Libochovice, po roce 1925.

Realizace Nového parku se stala posledním velkým počinem 19. století v zahradě libochovického zámku. Až v letech před 1. světovou válkou došlo k rozsáhlejší změně, kdy část zahrady přiléhající východně k zámku dostala novobarokní podobu vycházející z plánů prvního libochovického zámeckého zahradníka Jana Tulipána a architekta Antonia Porty.

Profesní život každého ze zahradníků začínal vyučením. Jen na jeho pílí, umu a znalostech záleželo, zda dosáhne pomyslného vrcholu a stane se vrchním zahradníkem. I když profesní postup každého ze zahradníků byl jiný, i tak jej lze naznačit na jednom konkrétním jméně, na osudu zahradníka Jana Chmelaře (1849–1933), úzce spjatého se zahradou libochovického zámku třetí čtvrtiny 19. století.

Výuční list³³ byl devatenáctiletému Janu Chmelaři vystaven v květnu roku 1868 právě v zámecké zahradě v Libochovicích, když zde od května 1865 byl v učení. Pod výučním listem jsou podepsáni vrchní zámecký zahradník libochovického zámku Antonín Stelzich a vrchní zámecký zahradník v Doksanech Josef Peths.³⁴ J. Chmelař zůstal ještě několik měsíců po vyučení v Libochovicích. Na začátku roku 1869 mu však A. Stelzich vystavil osvědčení³⁵

o jeho dosavadní práci v libochovické zámecké zahradě a J. Chmelař přijal místo zahradníka v zámecké zahradě v Roudnici nad Labem,³⁶ svém rodišti. Po necelých dvou letech se však vrátil zpět do Libochovic,³⁷ aby roku 1871 přijal místo zahradníka v zahradě Eduarda hraběte Clam-Gallas v Praze-Košířích. Zde mu byl nadřazeným zahradní ředitel Josef Blecha. Ten mu také v roce 1876, kdy J. Chmelař Clam-Gallasovu zahradu opouštěl, vystavil osvědčení.³⁸ Až do roku 1882 byl J. Chmelař zahradníkem zahrady zámku Jezeří,³⁹ aby následně přijal místo zahradníka v Žatci, u průmyslníka Ludwiga Rotha.⁴⁰ Poté na krátký čas pracoval u belgického šlechtice, průmyslníka Honoré de Liser ve Slaném. Posledních dvacet let svého života působil u Ing. Gustava Bihla, ředitele tehdejší Mostecké uhelné společnosti AG v Mostě.⁴¹

Jan Chmelař byl příkladem profesního růstu zahradníka 19. století od vyučení po samostatného zahradníka. Vrcholem mohla být jak pozice vrchního zahradníka, tak zahradního inspektora, majícího dohled nad několika zahradami jednoho majitele.

Předešlé řádky mají snahu ukázat, že řada zámeckých zahradníků nebyla jen zručnými řemeslníky, ale často tvůrčími osobnostmi schopnými samostatné projekční činnosti. Mohli být a byli autory mnoha detailů, které vnášely do jimi spravovaných zahrad osobitost. Měli nemalý podíl na konečném vyznění zahradních kompozic v daném období. Vtělovali do nich zkušenosti ze svých předešlých profesních působišť. Tomuto fenoménu byla zatím při interpretaci kompozičního vývoje jednotlivých památek zahradního umění věnována většinou jen malá pozornost. Je to dáno nároč-

ností práce s příslušnými archiváliemi i zatím malým povědomím společnosti o důležitosti důkladného poznání vývoje kompozic památek zahradního umění v procesu péče o jejich hodnoty.

■ Poznámky

33 Lehrzeugnis, 1. květen 1868. Pozůstalost J. Chmelaře v majetku dědiců. Kopie ve vlastnictví autora (dále jen Pozůstalost J. Chmelaře).

34 Josef Peths (1832–1896), vyučen zahradníkem v zahradě zámku Trhanov (okr. Domažlice). Zahradníkem v několika významných zahradách (Videň, Chudenice, Praha). Od roku 1861 až do své smrti zámeckým zahradníkem v Doksanech (okr. Litoměřice).

35 Zeugnis, Libochovice, 30. březen 1869, Pozůstalost J. Chmelaře.

36 Zeugnis, Roudnice nad Labem, 15. říjen 1870, Pozůstalost J. Chmelaře.

37 Zeugnis, Libochovice, 15. září 1871, Pozůstalost J. Chmelaře.

38 Zeugnis, Praha-Košíře, 31. leden 1876, Pozůstalost J. Chmelaře.

39 Zeugnis, Jezeří, 30. červen 1882, Pozůstalost J. Chmelaře.

40 Zeugnis, Žatec, 15. srpen 1890, Pozůstalost J. Chmelaře.

41 Sdělení pravnuka JUDr. Josefa Chmelaře.